

הרב צבי שורץ

'צום העשירי' ו'צום העשור'

הקדמה

ארבעה צומות תיקנו הנביאים בעקבות חורבן בית ראשון:¹ צום גדליה, עשרה בטבת, י"ז בתמוז ותשעה באב. צום תשעה באב הוא החמור מכולם, שבו נחרב הבית הראשונה ובשנייה, ולכן צמים בו מערב עד ערב ונוהגים בו חמישה עינויים, כמו ביום הכיפורים, שהוא צום מדאורייתא.² שאר הצומות שווים להדדי ואין בהם חמישה עינויים, ותחולתם רק ביום. ר' דוד אבודרהם מחדש בספרו על תפילת התענית³ שיש לצום ' בטבת ייחוד המבדל אותו משאר הצומות:

ואפילו היה חל עשרה בטבת בשבת, לא היו יכולים לדחותו ליום אחר, מפני שנאמר בו 'בעצם היום הזה' כמו ביום כיפור.

יוצא שבנקודה זו מיוחד הוא צום י' בטבת אפילו מתשעה באב, שאם חל בשבת נדחה ליום ראשון. שיטתו מנוגדת לפרשנות רש"י (מגילה ה' ע"א ד"ה אבל זמן עצי כהנים והעם) שמשווה את הצומות להדדי:

...**אם חל להיות בשבת מאחרין ליום מחר**, וכן תשעה באב שחל להיות בשבת, והוא

הדין לשבעה עשר בתמוז, **ולעשרה בטבת**.

אף ששיטתו של אבודרהם לא נתקבלה להלכה, שכן הרמב"ם פסק⁴ שכל הצומות יידחו לאחר השבת, דבריו יכולים להאיר את פסיקת הראשונים⁵ בדין של עשרה בטבת שחל בערב שבת. בגמרא (עירובין מא ע"ב) מובאת מחלוקת לגבי תענית בערב שבת אם מתענה ומשלים תעניתו או לא. מסקנת הגמרא שהלכה כר' יוסי שמתענה ומשלים, ולא כר' יהודה. ונחלקו הראשונים בקביעה הלכתית זו: הרב ידידיה בתוספות במסכת עירובין⁶ והראב"ה⁷ מבינים שהכוונה ב'מתענה ומשלים' **שחייב** להשלים את הצום עד צאת הכוכבים. אך לפי הפירוש הראשון בתוספות⁸ וברא"ש⁹ **רשאי** להתענות, ואין איסור בדבר, **ויכול להשלים אם ירצה**. ועוד נחלקו, האם כשאמרו **שיש רשות** להשלים, האם זה רצוי או לא? - בפשטות לפי התוספות והרא"ש אין לחוש לכבוד שבת **וזה רצוי**, אך לפי המרדכי¹⁰ והגהות אשר"י זה אינו רצוי, ואם לא השלים עדיף טפי, כדי שלא ייכנס לשבת מעונה.

1. בזכריה ח, יט נזכרים כולם: 'צום הרביעי' [י"ז בתמוז] וצום החמישי [ט' באב] וצום השביעי [צום גדליה] וצום העשירי [י' בטבת].
2. שו"ע, או"ח סי' תקנ"ג סעי' ב; שם, סי' תקנ"ד סעי' א.
3. ספר אבודרהם, מהד' צילום ורשא תרל"ח, סדר תפילת התעניות, סח ב, סט א.
4. רמב"ם, הל' תעניות פ"ה ה"ה: 'ואם חל שלושה עשר באדר להיות בשבת מקדימין ומתעניין בחמישי שהוא אחד עשר, אבל אחד מארבעה ימי הצומות שחל להיות בשבת דוחין אותו לאחר השבת'.
5. להלן התוס' והרא"ש.
6. תוספות, עירובין מא ע"ב ד"ה מתענה ומשלים.
7. ראב"ה, ח"ג סי' תתנח.
8. תוספות, שם.
9. רא"ש, תענית פ"ב סי' כה.
10. מרדכי עירובין שם סי' תצד.

להלכה פסק ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' רמט סעי' ד):¹¹ 'אם קיבל עליו [יחיד] להתענות בע"ש, צריך להתענות עד צאת הכוכבים'. והרמ"א כתב: 'וי"א דלא ישלים, אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל'. ה'משנה ברורה' (לשו"ע שם ס"ק כא) פירש: האי י"א ס"ל דבין בתענית יחיד ובין בת"צ כגון עשרה בטבת [שבזמננו, הוא הצום היחיד שיכול להיות] שחל בע"ש, לא יתענה רק עד שיצא מבהכ"נ, דאז כבר קיבלו שבת בתפלה [מרדכי]... ומקרי ע"ז השלמת התענית, מה שמתענה עד אחר קבלת שבת.

ובהמשך מכריע הרמ"א ומחלק: לכן בתענית יחיד לא ישלים [כמרדכי] ובתענית ציבור¹² ישלים [כרא"ש], והכי נהוג (מהרי"ל).

הרב נריה גוטל¹³ מחבר את דבריו הברורים של אבודרהם בדן י' בטבת **לדעת הרא"ש ש'רשות' זו - טוב וראוי לקיימה**, ולא לשיטת ה'מרדכי' שהשלמת התענית אינה רצויה. בעיון זה ננסה להבין כיצד אפשר להשתית מבחינה הלכתית את חומרתו של אבודרהם. כמו כן נשתדל להאיר מן הבחינה המחשבתית את עניינו המיוחד של יום זה, ואת הדמיון הפנימי שבינו לבין יוה"כ, שבשניהם נאמר 'בעצם היום הזה' [יו"כ פ' - ויקרא כג, כט; י' בטבת - יחזקאל כד, ב].

א. נימוקים הלכתיים לשיטת אבודרהם

חידושו זה של אבודרהם נראה סותר להלכה שאין לצום בשבת,¹⁴ ולכן תשעה באב שחל בשבת נדחה לאחר השבת.¹⁵ שני אחרונים נימקו הלכתית את חידושו של האבודרהם - ה'אור שמח' והגר"ח סולובייצ'יק:

ה'אור שמח' (הל' תעניות פ"ה ה"ו) מסביר על פי המבי"ט ב'קריית ספר' שמן התורה אסור להתענות בשבת מעת לעת לילה ויום, **אבל ביום בלבד אינו אסור מהתורה**. ולכן רצה רבי לעקור רק **תשעה באב** שחל בשבת ולדחות אותו ולא את י"ז בתמוז שקדם לו, שחל ג"כ בשבת (בדיוק ג' שבועות לפני כן), כי תענית ת"ב היא מעת לעת, ואילו את שאר הצומות שצמים רק ביום אפשר לצום בשבת:

ונראה דזה טעם שהביא הבית יוסף בשם 'אבודרהם' דאילו חל עשרה בטבת בשבת היו מתענין משום דכתיב 'בעצם היום הזה'. וזה משום דתענית יום לבד אינו

11. כמסקנת הגמ' בעירובין שהלכה כר' יוסי, וכן בשו"ע, או"ח סי' תקסב סעי' ג.

12. כיום, לאחר קביעת הלוח, ולא לפי ראיית עדים, הצום היחיד שיכול לחול בערב שבת הוא עשרה בטבת.

13. בספרו 'שלמי שמחה', צום העשירי שחל בערב שבת ובשבת, עמ' 218.

14. יש מחלוקת בין הראשונים אם צום בשבת הוא איסור מדאורייתא או רק תקנת נביאים של עונג שבת. הסוברים שיש איסור מהתורה להתענות בשבת - מדרש תנחומא בראשית סימן ג: 'כבוד שבת עדיף מאלף תעניות, דכבוד שבת דאורייתא, ודוחה תענית דרבנן'. אך בשו"ת הגאונים שערי תשובה רכו, והובא גם באוצה"ג שכת, משמע שהאכילה בשבת היא מדרבנן: 'שאלתם מי שמצטער ואינו יכול להשלים ג' סעודות - פטור, שלא תיקנו חכמים שלש סעודות, אלא לענג את השבת, וכיון דמצטער אין לו עונג ופטור'.

15. משנה מגילה פ"א מ"ג; עירובין מא ע"א; שו"ע, או"ח סי' תקנב סעי' י.

אָסור דבר תורה, ולכן היו יכולים להתענות בשבת. ובדברי ה'אבודרהם' הנ"ל יש ליישב מה דבעי בגמרא בסוף בכל מערבין בר בי רב דיתיב בתעניתא במעלי שבתא מהו לאשלומי? ולא בעי בתענית ציבור שחל בע"ש, משום דכל הד' צומות לא מצי לחול בע"ש רק בעשרה בטבת ואיהו גופיה דחי שבת, מכל שכן שמשלים בערב שבת התענית, ומזה לקח ה'אבודרהם'.¹⁶

הגר"ח בחידושו (סטנסיל, ראש השנה ס' מד עמ' כז) לומד את היתר התענית בשבת מתענית חלום שדוחה שבת, כי תענית בשבת היא המועילה ביותר כשנעשית דווקא בו ביום,¹⁷ וגם עשרה בטבת חייב להיות בו ביום, כי כתוב 'בעצם היום הזה'. בזה שונה תענית עשרה בטבת משאר התעניות:

רק דבכל מקום נדחה מפני השבת משום דגם למחר יכולים להתענות, אבל בתענית חלום, דאמר בגמרא דיפה לחלום שמתענין בו ביום, לכן אינו נדחה. וזהו החילוק מכל תעניות לעשרה בטבת, דבכל תעניות מפני המאורעות ותלוי בחודש, כדכתיב בקרא.¹⁸ ושפיר שייך שידחה, אבל בעשרה בטבת דכתיב 'בעצם היום הזה', א"כ הוא דין דווקא באותו יום, וע"כ א"א לדחות למחר.¹⁹

הנפקא מינה בין שני ההסברים תהיה בצומות אחרים, שצמים אותם רק ביום ולא מעת לעת, אבל לא נאמר עליהם 'בעצם היום הזה': לפי ה'אור שמח' גם הם דוחים שבת, כי אינם יממה שלימה, ולפי הגר"ח לא דוחים - כי לא נאמר 'בעצם היום הזה', ואפשר לצום בחודש זה ביום אחר.

ב. חשיבותו המיוחדת של צום עשרה בטבת

כמה סיבות נכתבו בראשונים ובאחרונים על ייחודו של צום טבת לעומת הצומות האחרים:

1) תחילת המצור היא הפורענות הראשונה המסמלת את כל החורבן שיבוא אחריו.²⁰ וכך עונה ה'חתם סופר' על השאלה מדוע עשרה בטבת חמור יותר מט"ב, שאינו דוחה שבת:²¹

-
16. הרב ישעיהו שטיינברגר, 'אישי מועד' - ספר זיכרון, שמונה תשעה ועשרה בטבת, עמ' 117 הערה 54, הקשה על טעם זה, שהרי אבודרהם דימה את 'בטבת ליוכ"פ, וביוכ"פ שחל בשבת מתענה לילה ויום. משמע שבי' בטבת, גם לו היה שייך בו מעל"ע, היה מתענה כן.
17. שבת יא ע"א: 'ואמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת. אמר רב חסדא ובו ביום. ואמר רב יוסף אפילו בשבת'.
18. כך דייקו גם התשב"ץ, ח"ב ס' רעא; וגם המנחת חינוך, מצוה שא אות ב: 'דד' צומות הללו מדברי קבלה אין נקבע להם יום מיוחד 'בטבת או ט"ב וכדומה, רק הדברי קבלה הוא על אלו החודשים - דבטבת ותמוז ואב ותשרי מחויבים להתענות בהם יום אחד, אבל לא נתייחד יום מיוחד, רק איזה יום שרוצה יוכל להתענות, רק באלו החודשים'. והגר"ח סובר שלדעת אבודרהם הדין לפיו אפשר לצום בחודש ולא חשוב באיזה יום נכון לכל הצומות האחרים המוזכרים בנביא, אך 'בטבת הוא יוצא מן הכלל, כי עליו נאמר במפורש 'בעצם היום הזה'.
19. הרב ישעיהו שטיינברגר, שם, הערה 53, מקשה על טעם זה, כי לפיו יוצא שאם חל 'בטבת בשבת, צריך תענית אחרת על שהתענה בשבת, כמו בתענית חלום, כמבואר בברכות לא ע"ב, וצ"ע.
20. בנקודת ההתחלה כלולים כל השורשים לזרעי הפורענות העתידיים, וכך ידוע בשם הגר"א שכל דבר ראשון יש בו עומק ושורש של כל המתהווה בעקבותיו, וכן הוא ב'שראל קדושים' לר' צדוק הכהן מלובלין עמ' לג-לד.
21. דרשות החתם סופר, ח"א, דרשה לח' טבת ד"ה ועד"ז, עמ' 200.

שהתחלת הצרה היא רעה יותר מגומרה כי אז [בסיום הצרה] תצמח ישועה... וי' בטבת שהוא ההתחלות הפורעניות וכמוסיף והולך ע"כ ראוי להתענות אפי' בשבת. (2) ה'חתם סופר' מוסיף טעם נוסף,²² שיום זה איננו רק תחילת החורבן, אלא ציונו משמש כתזכורת ל**סיבת החורבן**:

כי בעצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלים, והיינו שבת, שנקרא עיצומו של יום, כי **בעוון חילול שבת** סמך מלך בבל, והיה [סמוך] ובטוח שילכוד ירושלים... שבעוון חילול שבת נלכדה העיר ונחרב הבית. ה'אור שמח' (הל' עבודת יו"כ פ"ד ה"א) מסביר: מדוע צום יום כיפור דוחה שבת? כי גם קדושת עינוי הנפש שייכת לשבת:

וכן נראה לי דקדושת יו"כ פ"ח ח"ל על שבת ג"כ להקדישו בשבות מכל אכילה. דקדושת יו"כ פ"ח גם לשבת אהני שיוקדש בענות נפש.²³ ולכן ביו"כ פ"ח שחל בשבת וחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול, מורה אני דלא מקדש גם על שבת, **דזה קדושת שבת אז שלא לאכול בו**, ופשוט.

חידושו של ה'אור שמח' נותן מבט עומק נוסף לטעם השני של ה'חתם סופר': מדבריהם עולה מכנה משותף נוסף של דחיית עונג שבת מפני עשרה בטבת וביום כיפור, שאין זה יום צום רגיל שבו התענית ה'עצובה' דוחה את מצוות עונג שבת ה'שְׂמִיחָה', אלא כמו שיום כיפור איננו יום של צער והרגשת עינוי, אלא יום חג שמרומם את האדם לדרגה שבה איננו זקוק כלל לצרכים הגופניים הבסיסיים, והוא כמו מלאך, כך גם עשרה בטבת הוא יום תיקון השבת שהתחללה, ותיקון זה הוא יום של עילוי נשמת העם בהעמקת תודעת השבת. (3) האברבנאל²⁴ מדייק שדווקא ב' בטבת נאמר 'בעצם היום הזה', כדי לציין במדויק את מספר השנים שעברו מיציאת מצרים עד גלות בבל - תתק"י (910) שנים שבהן היו גאולים וחופשיים. וכמספר השנים שעברו עליהם בין גלות לגלות, כך מספר הימים שעברו מיום שסמך מלך בבל על ירושלים עד שהובקעה העיר (914 ימים) - יום לשנה.²⁵ ההפרש של ארבע שנים נוספות נוצר בגלל היותן שנים מקוטעות [שלא נכללו בחשבון 910 שנות גאולה]. לכן דייק הנביא 'בעצם היום' - בעשרה בטבת, שמאז מונים. כנראה כוונתו שכך ידעו כי מאת ה' הייתה זאת, יקשיבו לדברי הנביאים, וישימו אל ליבם לשוב בתשובה. (4) ישראל רוזנסון²⁶ מסביר את חומרתו של היום הזה, מתוך דיוק בדברי הנביא יחזקאל (כד, יד): 'אני ה' דיברתי באה ועשיתי, לא אפרע ולא אחוס ולא אנחם'. וברש"י: לא אבטל גזירתי. רואים שמיום זה של המצור ב' בטבת, החל התהליך של חורבן העיר והבית, ואין דבר שיכול לעוצרו (להבדיל מתחילת המצור של אשור בימי חזקיהו, שאז הועילה

22. שם.

23. הרב שטיינברגר, שם, עמ' 118, מבאר את חידושו של ה'אור שמח': אין ביו"כ פ"ח שחל בשבת הצטרפות של שני מקראי קודש: יום כיפור ושבת, אלא זהו מועד חדש של **יום כיפור שבת**. זו קדושה אחת כוללת, ושניהם שביתה מיקרו. הרמב"ם קרא ליו"כ פ"ח 'שביתה עשור'. וכך גם בפחד יצחק, לר"ה מאמר לג פרק ב אות ט ואות יא, שיו"כ פ"ח אין בו קדושה של סיוג, אלא קדושה של שביתה. ויום זה כולו לה' ומופקע לגמרי מ'לכם'.

24. יחזקאל כד, ב.

25. כמו בחטא המרגלים 40 שנה כנגד 40 יום - יום לשנה. וכאן - 914 ימים של עונש, שסיימו 914 שנות גאולה - יום לשנה.

26. ישראל רוזנסון, 'התעניות ובין אדם לחברו', שמעתין 72 (תשמ"ג), עמ' 58-59.

התפילה להסרת המצור). הסיבה לאי הפיכותו של התהליך היא שחטאו בחטאים נוראיים בין אדם לחברו, בהם שפיכת דמי נקיים (שם ז-ח): 'כִּי דָמָה בְּתוֹכָהּ הָיָה עַל צַחֲחִים סָלַע שְׁמָתָהּ לֹא שִׁפְכָתָהּ עַל הָאָרֶץ לְכִסּוֹת עָלָיו עֶפֶר'. עצם היום הזה שבו נגזרה גזרת החורבן ראוי שיזכר לדורות, כדי ללמוד ממנו לקח ולשוב מעבירות אלו, החמורות בעיני ה' יותר מאשר עבירות שבין אדם למקום.²⁷

(5) הרב ישעיהו שטיינברגר²⁸ רואה במצור ש'סמך מלך בבל אל ירושלים' יום מר ונמהר יותר מאשר יום החורבן. טבעת החנק והמצור שכרכה בבל סביב צוואר התרבות היהודית שיבשה את הלך רוחו של העם ואת חדותו הקיומית. גם 'יום הקדיש הכללי' שקבעה הרבנות הראשית לזכר נרצחי השואה בעשרה בטבת - יום המצור - לא נקבע בו רק בשל הכיליון הפיזי, כיליון שניתן לשקם על ידי ריבוי טבעי במשך שנים רבות. תאריך זה נבחר גם בשל המשקע הכבד של טראומת השואה, שפגעה ביצר הקיום הנורמלי שיחלחל עוד דורות רבים אחרי השואה - זו אחת הקללות הקשות בתוכחה (דברים כח, סה-סו):
ונתן לך ה' שם לב רגז וכיליון עיניים ודאבון נפש, והיו חיך תלויים לך מנגד ופחדת יומם ולילה, ולא תאמין בחיך.

גם השואה פגעה בחדוות החיים של עמנו וצרבה בו פגיעה נפשית (ללא תקנה), והפכה את השרידים ואת כולנו למסת אדם נזוירטית,

ג. 'בעצם היום הזה'

הביטוי 'בעצם היום הזה' מופיע בתורה שבע פעמים, בחמישה עניינים שונים (ביום הכיפורים - שלוש פעמים):

(1) בכניסת נח ובני ביתו אל התיבה (בראשית ז, יז):

בעצם היום הזה בא נח ושם וחס ויפת בני נח ואשת נח ושלושת נשי בניו אתם אל התיבה.

(2) במילת אברהם (שם יז, כו-כז): '**בעצם היום הזה** נימול אברהם וישמעאל בנו וכל אנשי ביתו'.

(3) ביציאת מצרים (שמות יב, נא): 'ויהי **בעצם היום הזה** הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם'.

(4) במיתת משה (דברים לב, מח-נ):

וידבר ה' אל משה **בעצם היום הזה** לאמר: עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו... ומות בהר אשר אתה עולה שמה.

(5) ביום הכיפורים (ויקרא כג, כז-ל):

אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכיפורים הוא מקרא קודש יהיה לכם ועיניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה' וכל מלאכה לא תעשו **בעצם היום הזה** כי יום כיפורים הוא לכפר עליכם לפני ה' אלוהיכם. כי כל הנפש אשר לא תעונה **בעצם**

²⁷ בהערה 37 להלן כתבנו שמצינים יום זה שהוא יום שבו עדיין אפשר לתקן. אין זה סותר את נבואת יחזקאל עליו, לפיה התיקון כבר לא יהיה אפשרי בו, כי גזרת המצור אז הייתה יוצאת מן הכלל בגלל חומרת החטאים, אבל באירועים אחרים יש מקום לשוב ולתקן כמו בימי חזקיה.

²⁸ הרב ישעיהו שטיינברגר, 'עשרה בטבת כיום השואה', שנה בשנה, היכל שלמה (תשנ"ב), עמ' 317-319.

היום הזה ונכרתה מעמיה וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה **בעצם היום הזה** והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה.

הרב דוד פורמן²⁹ מחדש שלכל הנושאים הנ"ל שכתוב בהם 'בעצם היום הזה' יש מכנה משותף, והוא שבכל יום מהימים המתוארים בהם יש נקודת מפנה משמעותית בחיי העם והעולם. המצב שלפני כל אחד מהימים והמצב שאחריו שונים באופן מהותי. לכן יש מקום לציין אירועים אלה בצורה מדויקת וחדה, כדי להעביר קו תיחום משמעותי בין התקופות:

*** כניסת נח לתיבה** - המבול היה נקודת מפנה ביחסו של הקב"ה לעולם. אחרי המבול שונה העולם מזה שלפני המבול בכל התחומים: לאדם הותר לאכול בעלי חיים, בעוד לפני כן הוא הורשה לאכול רק ירק עשב. אחרי המבול האדם נהיה חומרי ואלים יותר, ומאז חייב הוא לתעל את זעמו על בעלי חיים, כדי של יפגע באדם. וכן מסביר הרב קוק:³⁰

כשהתאווה הבהמית הייתה מתגברת לאכילת בשר, ואז אם בשר [בעלי] החיים היה כולו בכלל האיסור, לא הייתה ההריסה המוסרית, הנכונה תמיד להימצא בעת הכושר, מבחנת כלל בין אדם לבהמה, חיה ועוף וכל רמש הארץ. הסכין, הגרזן, הגיליוטינה היו עוברים על כולם כאחד, כדי למלאות את הקיבה הזוללה של האנושות המתורבתת.

כמו כן מבטיח הקב"ה (בראשית ח, כא): 'ולא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם'. השפעת החטא לא תתרחב, אלא תוגבל לחוטא בלבד; חיי האדם יתקצרו; הקב"ה לא יביא עוד מבול בגלל חטאי האדם; האחריות לתיקון העולם מעתה תוטל על האדם, והבחירה החופשית שלו תגדל - לטוב ולרע.

*** מילת אברהם** - ציווי המילה על אברהם הפך אותו מאדם גדול לנושא בשורה. כריתת הברית איננה רק חיתוך הבשר, אלא כריתת ברית עם הקב"ה. האנושות תתחלק מעתה לאלה שהם 'בני ברית' ולאלה שאינם 'בני ברית'. אכן, כולם נבראו בצלם, אולם אלה שיש בהם חותם ברית צועדים צעד נוסף בקשר העמוק שבין אדם לאלוקיו. כל גר המצטרף אל האומה ומקבל עליו עול מצוות ומל וטובל, הריהו כקטן שנולד. חיתוך הבשר איננו ממעט את הגוף, אלא כמו קליפת אגוז שמוסרת הוא מגלה את מהותו הפנימית. לכן בוויכוח של ר' עקיבא עם טורנוסרופוס³¹ בשאלה מעשיו של מי גדולים יותר, התפלא הגוי על תשובתו של ר' עקיבא שמעשיו של אדם גדולים יותר ממעשיו של הקב"ה, ולראייה הביא לו דוגמה מחיטים שהן מעשי ה' לעומת עוגות שהן מעשי האדם. והנמשל, האדם ללא ברית המילה הוא רק חומר גלם, והברית הופכת אותו לאדם שלם יותר.

*** יציאת מצרים** - זהו הזמן שבו התחיל בניינו של עם ישראל. העבדות והשעבוד במצרים הפריעו לו להתפתח ולגלות את מהותו המיוחדת, ומכאן ואילך הוא יוצא לחירות, ויכול להביא לידי ביטוי את סגולתו. יום זה הוא גם נקודת מפנה לכל העולם. בשורת החירות תחדור מעתה לכל פינה, תרומם את היחיד ואת העם, וגם תשמש השראה לכל אחד -

29. Rabby David Fohrman: Why do we fast on asara b'tevet? alphabeta.com

30. טללי אורות, מאמרי רא"ה, עמ' 26.

31. מדרש תנחומא, תזריע סי' ז.

העולם ישתחרר מכל שיעבוד חיצוני, ואף ישוחרר מכל השעבודים הפנימיים. כך אפיין הרב קוק את חודש ניסן ב'מגד ירחים': 'ציאת מצרים - תישאר לעד האביב של העולם כולו'.³²

* **מיתת משה** - משה רבנו, אדון הנביאים, שהתורה יכולה להינתן רק על ידו, הוא הבסיס לכל התורה והנבואה. הקב"ה חיכה עשרים ושישה דורות עד שיוולד משה רבנו, כדי לתת תורה לישראל רק על ידו. כל מה שנוצר בעולם התורה מאז הוא מכוחו של משה רבנו. הציוויים שנכתבו בתורה לפני מתן תורה, כמו מילה וגיד הנשה, מחייבים רק משום שבמתן תורה צִוּינו עליהם.³³ מיתתו של מרע"ה חתמה פרק בתולדות האומה, והתחיל פרק חדש של תורה מ'כלי שני' - 'משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע'.

* **יום הכיפורים** - בזמן שבית המקדש היה קיים, היה אפשר לראות ולחוש באופן ממשי את היותו של יום הכיפורים נקודת מפנה והתחדשות: החטאים כולם התכפרו, והצמר האדום שבראש השעיר המשתלח ובמקדש נהפך ללבן. אולם יום זה עצמו מאז ומתמיד הוא יום שבו הכול מתחדש, מתכפר ומיטהר. וכך מסביר הרש"ר הירש (ויקרא כג כח):

כפרה זו קשורה בעצם היום הזה; אין היא מושגת אלא בעשור לחודש תשרי... כי א-ל כל, הוא שבחר בעשור לתשרי וקבעו ליום כיפורים; שהרי יום זה היה עד לחסד ה', המוחק עבר והמעניק עתיד. כי בו ביום קם העם לתחייה חדשה - אחרי שקיפח את עתידו בחטא העגל. ועצם היום הזה הוא המביא כפרה בחסד ה'; היום עצמו, שלא יאבד לעד... בלא תלות במקדש ובקרבנות, הוא המביא כפרה לאדם, ובלבד שישוב, יצום וישבות, וכך יודה שהוא זקוק לכפרה. שהרי כך מצינו גם בעשור לתשרי הראשון (אחרי חטא העגל) לא היה לישראל לא מקדש ולא קרבנות והם עלו מדיוטה תחתונה של חטא, ומצאו את ה' ואת חסדו המכפר וכן יהיה לדורות עולם... ועצם היום הזה הוא יום כיפורים לעד.

בחיי האומה כמו גם בחיי היחיד יום זה יש בו משום נקודת מפנה ופתיחת דף חדש. בגדי הכהן הגדול, שאותם לבש ביום הכיפורים בשנה אחת - לא ילבשם בשנה אחרת, בין היתר 'כיון שבכל כניסה לקדש הקדשים, הוא הופך למציאות חדשה לחלוטין', ואין לו קשר לבגדים הישנים.³⁴

למעשה, גם התורה **ניתנה והתחדשה** ביום הכיפורים עם קבלת הלוחות השניים, ותורה זו היא שנשארה ומחייבת אותנו. לימוד התורה אחרי הלוחות השניים הוא במדרגה של 'למדים ומשכחים', ויש לעמול עליה הרבה **ולהתחיל כל פעם מחדש**, כדי לזכות בכתרה של תורה. זאת לעומת הלוחות הראשונים, שאילו לא היו נשברים, הלימוד לא היה משתכח.³⁵

32. פתגם הרב לחודש ניסן תרע"ד, 'מגד ירחים' הם פתגמי הרב קוק לחודשים. נתפרסמו לראשונה בלוח 'ארץ הצבי', יפו, בשנים תרע"א, תרע"ב ותרע"ד, וקובצו במאמרי הראי"ה חלק ב עמ' 499-501.

33. הרמב"ם על המשנה בחולין פ"ז מ"ו: 'ושם לָפֶךְ לְכָל הגדול הזה המובא במשנה זו והוא אמרם מסיני נאסר [גיד הנשה] אלא שנכתב במקומו, והוא, שאתה צריך לדעת, שכל מה שאנו נזהרים ממנו או עושים אותו היום אין אנו עושים זאת, אלא מפני ציווי ה' על ידי משה... אין אנו מלים בגלל שאברהם מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שה' ציוונו על ידי משה להימול כמו שמל אברהם עליו השלום. וכן גיד הנשה - אין אנו נמשכים בו אחרי איסור יעקב אבינו, אלא ציווי משה רבנו, הלא תראה אמרם: 'שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה בסיני'.

34. האדמו"ר מלובביץ', ליקוטי שיחות [תרגום חופשי], כח, פרשת מסעי, עמ' 269.

35. עירובין נד ע"א.

צום יום הכיפורים הוא הצום היחיד מן התורה שבו אדם מתנתק מצרכיו הבסיסיים והופך להיות כעין מלאך. וביום זה משיל אדם מישראל מעליו את כל נטל עברו השלילי, **כדי להתחיל הכול מחדש**.

הנביא יחזקאל (מ, א) קורא ליום העשירי בתשרי '**עצם היום הזה**' ככינויו בתורה, וגם מציין אותו כ'**ראש השנה**', כי הוא אכן מתחיל שנה חדשה:³⁶

בְּעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה לְגָלוּתִנוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּעֶשְׂרִי לַחֹדֶשׁ, בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחֵר אֲשֶׁר הִכְתָּה הָעִיר בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, הִיָּתָה עָלַי יַד ה'.

ואין פלא שיום זה בשנת היובל הוא גם יום שבו משתחררים העבדים ויוצאים לחירות, ומתחילים את חייהם כבני חורין, כמו שהאומה החלה את חיי חירותה ביציאה ממצרים 'בעצם היום הזה' (ראש השנה ט ע"א):

מראש השנה עד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרים לבתיהן ולא משתעבדין לאדוניהם, אלא אוכלין ושותין ושמחין ועטרותיהן בראשיהן. כיון שהגיע **יום הכיפורים** תקעו בית דין בשופר, נפטרו עבדים לבתיהן ושודות חוזרות לבעליהן.

* **עשרה בטבת** - אם כנים דברינו, יובן מדוע ציין הנביא את צום עשרה בטבת במילים '**בעצם היום הזה**' ובשל כך השווה אותו אבודרהם ליום הכיפורים בדין דחיית עונג השבת מפניהם. האירועים שגרמו לחורבן בית ראשון התחילו במצור, ומכאן ואילך **החורבן משנה את כל מצבו של העם**: תקוותיו, חלומותיו והנהגותיו. גם השכינה עצמה גלתה מאז, וכל חיינו הם ציפייה לבניין בית המקדש וכיסופים אליו ולחיים של קדושה וטהרה. תשעה באב מסמן אומנם את עיצומו של החורבן בפועל, אולם המצור היה הנדבך הראשון לקראתו, ובעקבותיו נבקעה העיר, הוחרב המקדש וגלו ישראל מארצם.³⁷

36. רש"י ועוד פרשנים מפרשים שפסוק א' 'בראש השנה בעשור לחודש' נכתב על שנת היובל: 'איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי' אומר זה יובל'. אולם בפסוק ביחזקאל לא צוינה שנת היובל, וייתכן שלפיו **זה כינויו של כל יום כיפורים**. בספרו 'זכור ושמור' בפרק התשיעי, מביא יואל בן נון שא' בתשרי פותח את חודש תשרי של לבנה, אך **יום הכיפורים חותם את שנת החמה** [החמה נמנית בשנים, והלבנה בחודשים], **שיש בה תוספת של עשרה ימים שלמים על 12 חודשי לבנה**. וכך הבין זאת רבנו מנחם המאירי, בחיבור התשובה שלו מאמר ב פרק ט; וכן הגר"א ב'ספרא דצניעותא' פרק ב. כנראה זו גם הסיבה שהקרבת הקטורת שמובאת 365 יום בשנה, כמניין ימות החמה, מסתיימת ביום הכיפורים עם שלושה מנים יתירים, שמהם מוציא הכוהן הגדול מלא חופניו לעבודת היום, כי ביום זה מסתיימת **שנת הקטורת** ומתחילה שנה חדשה.

37. הרבנות הראשית לישראל קבעה את יום עשרה בטבת להיות 'יום הקדיש הכללי' לזיכרון השואה. ומדוע קבעו לזכור את השואה בצום לזכר תחילת המצור, ולא בתשעה באב? אולי יש כאן רמז לצורך להתבונן ולהתעורר בשלבים הראשונים של כל אסון, ובעיקר אסון לאומי, שאז עוד אפשר לשנות, גם על ידי תשובה, וגם על ידי צעדים מעשיים. דוגמה לכך אפשר למצוא בהיסטוריה של מלחמת העולם השנייה, ב'הסכם מינכן' שנחתם בשנת 1938, ובו ויתר העולם לגרמניה על סיפוח חבל הסודטים בצ'כיה. בגלל הסכם זה קיבל הצורך הנאצי תחושה שהעולם לא יגיב למזימותיו הזדוניות. ייתכן שאילו לא היו נכנעים לגחמותיו, ההיסטוריה הנוראית הייתה יכולה להיות שונה. כניעה זו הביאה לחיזוקה של גרמניה ואפשרה להוציא לפועל את תוכניותיו השטניות של הצורך הנאצי - ה'פתרון הסופי' והשואה. דווקא את יום תחילת המצור אנחנו רואים לנכון לציין - את הרגע הראשון, שבו אפשר עדיין לתקן ולעצור את הטירוף.